

# Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

**Bányai János**

## Utazás a bolondok tornya(i) körül

Schein Gábor: *Bolondok tornya*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2008

Schein Gábor sokoldalú, több műfajban és több beszédformában otthonos szerző, akinek figyelemkeltő versei jelentek meg, prózája is, a *Mordecháj könyve* és a *Lázár!* című regényét az irodalom értői magasra értékelték, nemrégiben pedig Gintli Tiborral közösen *Az irodalom rövid története* című kétkötetes munkát jegyezte, előtte több verstörténeti esszét, tanulmányt közölt főként „újholdas” költőkről, de Weöres Sándorról és Füst Milánról is.

A *Bolondok tornya* összefoglaló jellegű mű, benne együtt van vers és elbeszélés, művelődéstörténet és történelemszemlélet. Időutazás is egyben a 18. század végétől napjainkig. „Arccal mi hátrafelé megyünk”, mondja Robert Nador, vagyis a mosttól egyre távolabb, bele a múltba, és a múltnak is árnyoldalai, a lelki és testi sérültek, a bűnök és gyarlóságok helyszínei felé. Mígnem kiszabadulva az idő rabságából, egyformán a múlt és a jelen „fogságából elutazni, / mikor egyfelé visz már az előre és a vissza”. Műfaja szerint verses regény a *Bolondok tornya*, vagy – viszonylagos rövidsége folytán – verses elbeszélés, Térey János, Szálinger Balázs és mások munkáival együtt új életet adott ennek a már-már az irodalomtörténet lomtarába utalt műfajnak. Eltérően akár Térey Puskint idéző verselésétől, akár Szálinger hexameteraitől a *Bolondok tornyában* nem a versre esik a hangsúly, hanem az elbeszélésre, hiszen több elbeszélőt szövegesítve Schein történetet mond, egy különös időutazás történetét adja elő folyamatos párbeszéd formájában, ezért nincsenek a *Bolondok tornya* verselésének külön kitüntetett vonásai. Schein csak ritkán, majdnem véletlenszerűen rímel, jambizálása is esetleges, szövege mégis a sorokra tördelésen túl a drámai verses beszéd

jeleit viseli magán, és drámán ezúttal akár operát is lehet érteni. Annál is inkább, mert megvannak hozzá a színpalak, a kosztümök, a verssorok hangfekvése is több helyen idéz(het) fel operaáriát. Nem „verstannal”, hanem „zeneiséggel” átítatott verses párbeszéd a kötet, minden fejezete egy-egy folyamatos párbeszéd a tizennyolcadik századi látképfestő Bernardo Ballotto, művésznevén Canaletto és a huszadik századi Robert Nador magyarországi születésű, Ausztráliában élő „elismert ideggyógyász” között. Kettőjüköt, az őket elválasztó majd három évszázad ellenére, a költői képzelet kapcsolta össze annak alapján, hogy Robert Nador és felesége, Eva Nador, akik mellesleg Sidney-ben egy művészettörténeti kurzuson ismerkedtek meg, 2006-ban európai körutazásra indultak. „Olaszország, Németország, Svájc és Ausztria után Magyarországra is ellátogattak. Kirándulást tettek Körmenten, a Nador család egykori fészékében.” Mindez a vershez fűzött lábjegyzetből tudható meg, és a lábjegyzet szerzője azt is tudja, hogy az ausztráliai magyar származású házaspár Pirna (a „Pirnai tér” Térey János költészetében is szerepel), e „kicsiny Elba-parti város” „Krumplizsákhoz címzett óvárosi” panziójában szállt meg (az elbeszélés során a „krumplizsák” is szerephez jut), és hogy „E pillanatban, 2006. augusztus 10-én délután öt órakor Robert Nador a 27-es szobában tartózkodik és az íróasztal mellett ír.” Majd a jegyzet szerzője hozzáteszi: „Alighanem most keletkeznek *Bolondok tornya* című művének első sorai.” A jegyzet állítása szerint a *Bolondok tornya* verses elbeszélésnek maga a művet alkotó párbeszéd egyik résztvevője a szerzője, amire több okból is érdemes odafigyelni. Részint mert a párbeszéd szövegének hitelességét bizonyítja, részint pedig azért, mert a szerző és a szerzőség körüli kortárs elméleti dilemmákat ironikus megvilágításba helyezi, hiszen több szerzőt – elbeszélőt – vezet be a mű szövegébe, magát a szereplőt mint elbeszélőt és a jegyzetíró elbeszélőt, aki nem árulja el, hogy miért adta ki a saját nevével Robert Nador írását, de az is lehet, hogy a kötet címlapján szereplő szerzői név a jegyzetíróval sem azonos, bár egy későbbi lapalji jegyzet azt közli, természetesen többes számban, hogy „kénytelenek vagyunk kilépni semleges kommentátori szerepünkből”, ami azt jelentheti, hogy a jegyzetíró a szöveg kommentátora csupán, vagyis hogy egészében elhárítja magát a szerzőséget. Mindezzel együtt marad a tény, hogy a *Bolondok tornya*, ahogyan a posztmodern szövegformálás gyakorlatához illik, magában a szövegben problematizálja a szerzőt és a szerző szerepét, miként teszik azt a „talált kézirat” beszédhelyzetének modernség utáni ki- és felhasználói, ami akár arra is következtetni enged, hogy a *Bolondok tornya* „talált kézirat”. Valaki, mondjuk a kommentátor szerepében a jegyzetíró, megtalálta Robert Nadornak a pirnai panzióban készült kéziratát, jegyzeteket fűzött

hozzá, majd tovább adta Schein Gábornak, aki végül a saját nevére tette közzé az írást.

A *Bolondok tornya* háttérében tehát a szerzővel és a szerzőséggel való játék zajlik, amely játék erős nyomot hagy a verses elbeszélés egészén. Főként a két szereplő elképzelt találkozásán, ezzel együtt természetesen a közöttük folyó párbeszédén, amelyen helyenként jól kivethető az évszázados időtáv a két szereplő között, hiszen Robert Nador néha értetlenül áll Canaletto beszéde és tárgyi világa előtt, és fordítva is így van, Canaletto csodálkozik el többször a „technika vívmányain”, mondom ironikusan, többek között „beszélő festménynek” véelve a „képcső” gombnyomásra váltható adásait...

Kettőjük találkozásának még egy – valóságos – feltétele és körülménye van. Canaletto nevezetes festménye, a *Pirnai piactér*. A festményt 2006 decemberében árverezték el jó pénzért New Yorkban, miután négy évtizednyi lappangás után előkerült. A festmény eredetileg „a Batthyány-család tulajdonában volt, körmendi kastélyukban őrizték”, majd a második világháború után „rongyokba csavarva” átcsempészték az osztrák–magyar határon, azután a festménynek negyven évre nyoma veszett. Állítólag egy portugál milliárdos birtokába került. Ezt is a jegyzetírótól tudjuk meg. A festmény Körmendről került Portugáliába, majd New Yorkba, ugyanonnan, ahonnan a Nador család is származik. Szellemes megoldása Schein Gábornak, hogy amikor a család származásáról beszél (a jegyzetben), akkor ékezzel írja a Nador nevet, amikor a neves ideggyógyászt mutatja be, akkor ékezet nélkül, jelezvén, hogy a helyváltoztatások során milyen változásokon esnek át a nevek, nyilván a nevek viselői is.

A harmadik immár nem közös forrásból származó kapcsolat az elbeszélés két párbeszédet folytató szereplője között Robert Nador szakmájából, ezzel együtt – ha úgy tetszik, professzionális – érdeklődéséből következik. Ideggyógyász lévén nyilván európai körútja során nem véletlenül kerül szembe a pszichiátria történetének kitüntetett helyszíneivel, és ezzel együtt az európai történelem véres szakaszaival. A *Bolondok tornya* egyik helyén az áll, hogy a térkép nem ismeri az időt, vagyis az égvilágon semmi akadálya nincs annak, hogy Canaletto és Robert Nador egyszerre, egy időben utazzanak Európa városaiban, és eközben külön figyelmet szenteljenek az európai elmeegógyintézetek helyszíneinek, úgymint a bécsi az 1784-ben átadott „henger alakú toronyépületnek”, a Narrenturmnek, amit Európa első elmeegógyintézetének tartanak, és a Pirna melletti Sonnenstein erődnek, ahol „1940 júniusától 1941 augusztusáig a T4 akció keretében 12 720 beteget gázosítottak el”, írja a lapalji jegyzet szerzője, és

ezzel a holokauszt történetét vezeti be a *Bolondok tornya* szövegébe. Hosszú jegyzetekben mutatja be Paul Nitsche, Carl Schneider, Horst Schumann professzorok tevékenységét, akik elme-gyógyintézeti tevékenységükkel és írásaikkal a holokausztot készítették elő és kísérték nyomon, többek között a sonnensteini erődben is. Külön vonulata a történetnek, hogy begyűjtötték az elme-gyógyintézeti ápoltak rajzait és festményeit, ezzel igyekezvén bizonyítani, hogy a modern művészet elfajzott, főként elmebeteg alkotók munkássága. A könyvégetés, az elgázosítás, a vér szerinti tisztogatás gyakorlatának előmunkálatai ezek.

Schein Gábor *Bolondok tornya* című elbeszélő költeménye, vagy verses regénye hét fejezetből épül fel, az elsőben Pirnában vagyunk, természetesen az olasz festő és az ausztráliai ideggyógyász társaságában, a másodikban Bécs következik, azután Zürich kétszer egymás után, majd ismét Pirna és Bécs, végül a hetedik fejezetben Budapest a helyszín, ahonnan Robert Nador levelet ír Canalettonak. A levélben Robert Nador budapesti pillanatképet fest arról, ahogyan feleségére várakozva a múlt hullámai elkapják, apjára gondol, sokféle kötődésére, majd Évával a múltra terelik a szót, de innen már Canalettóhoz fordul, akit arra biztat, a pirnai fogadós lányát vigye magával Velencébe, mutassa meg neki a város nevezetességeit, és legyen vele boldog, mert nincs más esélye az életre. De mielőtt útra kelne, fejezze be a pirnai festményt, oldja meg azt a korábban felmerült gondot, hogy miért van úgy, hogy a művészetben mégis inkább a fark mozgatja a kutyát és nem a kutya a farkát... Megoldhatatlan persze. De a művészet kérdései mellett a *Bolondok tornya* a történelemre is rákérdez, mégpedig folyamatosan, mintha végső soron azt a tapasztalatot közölné, hogy nincs más megoldás a magányos alkotáson kívül; a *Pirnai piactér* című festmény, esetleg maga a verses elbeszélés nyújthat valamennyi reményt, bár hogy miben lehet reménykedni, azt homály fedi. „A cella rácsa / még zárva bár, de itt a kulcs, s míg futása tart / a hét környi időnek, a Sonnenstein tornyára / kitűzöm a zászlót, és te indulhatsz más torony / iránt, kalapoddal Velencébe. Én búcsúzom, / Bernardo. Jó volt veled utazni. Rám fordított / magasság vár, se nap, se csillag, szűkülő verstorok.” Ezekkel a sorokkal ér véget az elbeszélő költemény. Nem kínál megoldást, nem kínál se bölcsességet, se sok reményt, azt azonban határozottan közli, hogy az utazás célba vezet még akkor is, ha a célt homály fedi. Magára maradt hát Robert Nador, a Magyarországról származó neves ausztrál elmeorvos, elküldte magától a társának választott festőt, amiből egyáltalán nem következik, hogy szembe is nézett önmagával.

Schein Gábor elbeszélő költeménye kivételesen gazdag műveltségi tapasztalatra épül, és amit felépített a kortárs magyar költői beszéd egyik lehetséges, mindenképpen számon tartandó magas tornya.